

М.М. Муратказин*¹, А.Ж. Берікболова², Н.А. Мухаметжанова³

¹*т.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ-нің әлем тарихы кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
Алматы, Қазақстан,
E-mail: muratkazin@bkl.ru*

²*Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистр, оқытушы, Алматы, Қазақстан,
<https://orcid.org/0000-0001-7322-4038>
E-mail: berikbolova1995@mail.ru*

³*т.ғ.к., ЕҰУ доценті, Астана, Қазақстан
E-mail: nurqaisa72@mail.ru*

БАТЫС ЕУРОПА ЕЛІНІҢ МӘДЕНИЕТІНЕ ҮЛЕС ҚОСҚАН ҰЛЫ КАРЛДЫҢ «КАРОЛИНГТІК ӨРЛЕУ» КЕЗЕҢІ

Аңдатпа

Кез келген халықтың күнделікті өмірі мен мәдениетінде тарихи шығу тегі мен орындалу бөлімдеріне байланысты көптеген құбылыстар бар. Осындай құбылыстардың жарқын және көрнекті көріністерінің бірі франктермонархиясындағы каролингтік қайта өркендеу болды. Ұлы Карлдың таққа келуімен каро-лингтік жаңа өркенет пайда болды. Карл сол замандағы барлық мәдениетті жинақтап, халыққа ыңғайлы қылып жасауға тырысты. Ол – антикалық мәдениет пен ерте ортағасыр мәдениетін жалғастырушы. Ұлы Карл дінді, білімді, сурет өнерін, архитектураны қатар дамытты. Өзі жазуды үйрене алмаса да, жалпыға ортақ монатрылар мен шіркеулерде кітап жасап шығаруды қолға алып, мемлекетке қызмет атқаратын кез келген тұлғаның білім алуына көмектесті. Күрделі мәдениетті қарапайым, ыңғайлы, қолжетімді қылып қайта жасады. Әсіресе, сол заманда пайда болған жаңа пән сабақтарын бәріне ортақ латын тілінде жаздыртқанын айта кету керек. Каролингтер кезіндегі жазушылардың шығармалары кейінгі ортағасыр-ларда білімге жаңа жол салып, кейінгі ғасырлардағы білімді адамдарға үлкен әсер етті. Келесі X-XI ғасырларда батыс елдерінде білімді адамдардың жаңа оқу орындарын ашып, мәдениетке жаңа толқын алып келуіне әсер етті.

Кілт сөздер: антика, «жеті еркін өнер», каролинг, қайта өркендеу, шіркеулік мектеп, монастырлық скрипторий, кітап, архитектура.

Муратказин М.М. *¹, Берикболова А.Ж. ², Мухаметжанова Н.А. ³

¹*кандидат исторических наук, ассоциированный профессор КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
E-mail: muratkazin@bkl.ru*

²*магистр, преподаватель КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Казахстан
<https://orcid.org/0000-0001-7322-4038>
E-mail: berikbolova1995@mail.ru*

³*к.и.н., доцент ЕНУ, Астана, Казахстан
E-mail: nurqaisa72@mail.ru*

ПЕРИОД "КАРОЛИНГСКОГО ВОСХОЖДЕНИЯ" КАРЛА ВЕЛИКОГО, ВНЕСШЕГО ВКЛАД В КУЛЬТУРУ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКОЙ СТРАНЫ

Аннотация

В повседневной жизни и культуре любого народа существует множество явлений, связанных с разделами исторического происхождения и исполнения. Одним из ярких проявлений этого стало Каролингское Возрождение франкской монархии. С приходом на престол Карла Великого возникла новая цивилизация Каролингов. Карл попытался собрать воедино всю культуру того времени и сделать ее более удобной для людей. Он является продолжателем античной культуры и культуры раннего средневековья. Карл Великий параллельно развивал религию, образование, искусство рисования, архитектуру. Хотя он сам не мог научиться писать, он продолжал создавать книги в общественных монатрах и церквях, помогая любому человеку, служащему государству, получить образование. Также правитель воссоздал сложную культуру простым, удобным, доступным способом.

Особенно стоит отметить, что новые предметные уроки, появившиеся в те времена, были написаны на общей для всех латыни. Произведения писателей во времена Каролингов проложили новый путь к образованию в позднем Средневековье и оказали большое влияние на образованных людей более поздних веков. В последующие X-XI века образованные люди в западных странах открыли новые учебные заведения и оставили свой значительный вклад в культуре.

Ключевые слова: античность, «семь свободных искусств», каролингский, возрождение, церковная школа, монастырский скрипторий, книга, архитектура.

M.M. Muratkazin*¹, A. Zh. Berikbolova², N.A. Mukametzhanova³

¹*candidate of historical sciences, associate professor of the Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan*

E-mail: muratkazin@bkl.ru

²*master's degree, teacher, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Almaty, Kazakhstan*

https://orcid.org/0000-0001-7322-4038

E-mail: berikbolova1995@mail.ru

³*Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of ENU, Astana, Kazakhstan*

E-mail: nurgaiha72@mail.ru

THE PERIOD OF THE "CAROLINGIAN ASCENT" OF CHARLEMAGNE, WHO CONTRIBUTED TO THE CULTURE OF THE WESTERN EUROPEAN COUNTRY

Abstract

In the daily life and culture of any nation, there are many phenomena associated with sections of historical origin and execution. One of the brightest and brightest manifestations of such phenomena was the Carolingian Revival of the Frankish monarchy. With the coming to the throne of Charlemagne, a new civilization of the Carolingians arose. Karl tried to bring together the whole culture of that time and make it more convenient for people. He is the successor of the ancient culture and the culture of the early Middle Ages. Charlemagne simultaneously developed religion, education, the art of drawing, architecture. Although he could not learn to write himself, he continued to create books in public monasteries and churches, helping anyone serving the state to get an education. Recreated a complex culture in a simple, convenient, accessible way. It is especially worth noting that the new subject lessons that appeared at that time were written in Latin common to all. The works of writers during the Carolingian era paved a new path to education in the late Middle Ages and had a great influence on the educated people of later centuries. In the subsequent X-XI centuries, educated people in Western countries opened new educational institutions and brought a new wave to culture.

Keywords: antiquity, "seven liberal arts", Carolingian, renaissance, church school, monastery scriptorium, book, architecture.

Кіріспе. Кез-келген халықтың өмірі мен мәдениетінде тарихи шығу тегі мен функциясын орындауда күрделі көптеген құбылыстар бар. Осы жердегі ең жарқын және көрнекті құбылыстардың бірі ол – франк мемлекетіндегі монархиялық каролингтік әулеттің өркендеу кезеңі. Бұл кезеңнің мәдениеті бір ерекше-Аспан мен жердің, нәзіктік пен дөрекіліктің, қорқыныш пен шаттықтың, өмір мен өлімнің өзі оғаш үйлесім тапқандай.... Каролингтік кезеңнің ұлылығы мен кереметін бағалау үшін сол уақытты көз алдымызға елестету керек, үлкен франк монархиясында өмір сүргендей күй кешілу керек. Каролинг суретшісі Эйнхардтың "Ұлы Карлдың өмірі" атты еңбегінен біз Каролингтердің франк монархиясының мәдени жаңғыруына қосқан үлесін бағалай аламыз. Эйнхардтың шығармасынан император сотында батыстық білімнің ең жақсы өкілдері жиналғанын, сол замандағы ең мықтытеологтардың, ғалымдар мен жазушылардың өзі бүкіл ұрпақты тәрбиелеуге үлес қосқанын, ескі мәдени ошақтар аббаттық пен епископ-тық қалаларды қайта жандандырып, құруға ат салысқанын байқаймыз. Каролингтік қайта өрлеу кезеңінің өнері мінезді, жігерлі, оптимисттік, әлемге біртұтас көзқарасты, шынайылық пен қиялдың арасында тепе-теңдікті сақтау сияқты белгілерді жандандырды. Каролинг жазушыларының шығармалары ерте орта ғасырлардан соң кейінгі ғасырлардағы жаңа білімді адамдардың көзқарастарын қалыптастыруға өз әсерін тигізді.

Бұл кезеңнің мәдениетін айтқанда көз алдымызға не елестеуі мүмкін? Көбіміздің елестетуіміз мүмкін ол – Ахендегі Ұлы Карлдың капелласы, каролинг дәуіріндегі көптеген соборлар және Алкуин мен Эйнхардтың туындылары. Бұл тақырып өте өзекті, соңғы жылдары адамдар білім жағынан қайта

өрлеуге, дамуға қызығушылық таныта бастады, өйткені олардың көпшілігі рухани жаңғыруды өздері іздейді. Каролингтік қайта өрлеу кезеңі варварлық пен надандықтың қараңғылығындағы жарық сәулесі екендігі біз білеміз және бұл кезең бізді әлі де қызықтыруда. Каролинг дәуірінің өрлеуіне сол елдің халқы жаппай қатыспағанына қарамастан, білім беруі айтарлықтай өсіп кеңейді, әдебиет пен өнері дамыды, ежелден келе жатқан христиан сеніміндегі ойшылдардың өзі философиялық идеяға белсенді, ерекше қызуғушылық танытты. Франк мәдениетінің ілгерілеуі үшін бұлардың барлығы үлкен маңызға ие болды.

Римдік және варварлық әлемдердің біртіндеп бірігуінен жаңа әлем пайда болды. Бұл варварлық-христиан әлемінде шешуші бетбұрыс болды: дүниетанымдық көзқараста христиан компоненті өзінің индивидуалистік принципімен бірінші орынға шықты, алдымен Құдайдың абсолюттігіне сендіріп, барлығын соған шоғырландыруға тырысты. Ең бастысы, каролинг дәуірінде олар императордың жердегі әрекеттерін тарихи тағдырдың аяғы мен ақырзаман идеясымен үйлесімді түрде байланыстыруға тырысты. Аспан Иерусалимінің апокалиптикалық көрінісі, адамзат тарихының шекарасы мен прототипі, оның құтқарушысы Христос болды, оның бейнесі миниатюраларда, кітаптардың иллюстрацияларында үнемі кездеседі, олардың жасаушылары таңғажайып әдемі каролинг жазуын қолданды. Каролинг шіркеуінің құрылысындағы ең маңызды архитектуралық инновациялар біртұтас шіркеу мен империяға айналған дизайнмен байланысты. Барлығы Рим-Византия мәдени дәстүріне сәйкес келуге деген ұмтылысты сезінеді. Каролинг ғимараттарындағы монументалдылыққа деген ұмтылыс Рим империясының өрке-ниетіне сәйкес қылып жасауынан хбар береді. Ұлы Карлдың жасап кеткен еңбектерінен бірден Рим империясын қалпына келтіруді ойластырғанын байқауға болады. Сондықтан болар, жаңа діни және мемлекеттік идеяларының іске асуы классикалық формалардың өзара байналысып, енуі орын алған. Осы процестердің барлығын ескере отырып, каролингтік өркендеу кезеңін көне (антикалық)ренессанс кезеңі деп атауға болады.

Материалдар мен әдістер. Мақаланы жазу барысында авторы ХХ ғасырдың соңында және қазіргі таңда батыстық білім мен мәдениетті талқылап, зерттеп жүрген еуропалық және ресейлік ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып жазды. Мақалада Ұлы Карлдың кезеңінен бізге жеткен материалдық және рухани мәдениеттердің ең ірісіне тоқталып кетті. Сол заманның атақты ғалымдары, ақын-жазушылардың мәдениетке қосқан үлесін барынша ашуға тырысты.

Негізгі бөлім. Каролинг Дәуірі. Геристаль Пипинінің ұрпақтары Біріккен Франк мемлекетінің шенеуліктері болған және Франк патшаларының жаңа әулетін бастады, олар өздерінің ең жарқын өкілі - Ұлы Карл - Каролингтердің атымен аталды. Олардың билігі кезінде олар Францияның, Германияның және Италияның барлық дерлік христиан халықтарын біріктіре алды және Рим папасы Лео III Карлды Қасиетті Рим империясының алғашқы императоры етіп тағайындады. Франк мәдениеті бүкіл империя аумағында өз билігін нығайтуға ұмтылған Каролингтер әулеті кезінде халық әскери-саяси және әкімшілік міндеттерге едәуір бағынышты болды. [1, 62]

Варварлар мен римдіктер біртіндеп араласып кетті. Аралас неке саны біртіндеп өсті. Мәдениет те араласып кетті. Бізге жеткен VII ғасырдағы өнер туындылары сол кездегі талғамның ерекше өзгеруін көрсетеді. Дегенмен, тас архитектурасында ежелгі үлгілерге тәуелділік әлі де сақталады. Бірақ сәндік өнер-қабырғаларын безендіруде, кітаптарды иллюстрациялауда және зергерлік бұйымдарды зерделеуі - мүлдем басқаша көрініс тапқан.

Сол заманның шеберлер дене мүсінінің пластикасын барынша ебедейсіз қылып жеткізген. Алайда олар жануарларды, табиғатты, фантастикалық бейнелер мен ою-өрнектерді жақсы көрсете алған. Сурет-терде бос орын қалдырмай, барынша бояулармен толтырған. Осылайша, христиандық сенімде байқампаз болуға тырысады және варварлық өнердің мүмкіндіктерін өз мақсаттары үшін пайдалана алған. Бұл ежелгі өнердің екінші тынысы қайта өрлеуі болды. Сәулет өнерінің өркендеуінің дәлелі – 768 жылдан 814 жылға дейін шамамен 27 собор, 232 монастырь, 65 сарай ансамблі. Каролинг империясында 400 жаңа монастырь салынды және 800 қолданыстағы монастырь кеңейтілді. Жалпы каролинг кезіндегі өнер монументалды мүсін қызықтырмаған. Меровингтер рухында жасалған кейбір тас рельефтер ғана белгілі. [1,224-225] Негізгі жаңалықтардың бірі шектеулі кеңістікте Литургияны жүзеге асырудың артықшылығы болды. Өнердің дамуындағы шешуші фактор жаңа империя мен шіркеудің келісіміне қол жеткізу болды. Бұл бейнелеу өнері мен сәулет өнерінің дамуы барысында да көрініс тапты. Стилдендірілген Жануарлар фигураларынан, изоморфты скринсаверлермен безендірілген кітап миниатюрасы өнері дамуына жол ашылды. Каролинг дәуірі бізге кітап миниатюрасының керемет ескерткіштерін қалдырды. Монастырлық сценарийлер мен кітапханаларда діни және зайырлы мазмұндағы христиандық және ежелгі мәтіндер қайта жазылып, иллюстрацияланған және сақталып отырды. Сол кездегі кітап ескерткіштерінің ішінде ең танымал "Ұлы Карлдың Інжілі" (800 жылға дейін), "Ахен Інжілі" (нач. IX ғ.), "Утрехт Забуры" (шамамен 820

ж.), онда қалам мен сия Киелі кітаптағы тақырыптарға нақты графикалық түрде иллюстрациялар жасалынған. Егер алдыңғы дәуірдегі ирландиялық миниатюристтер қиял мен образдардың аласапыран көріністеріне ұмтылса, ал мұнда Ұлы Карлдың сотында олар сенімділікті артықшылықпен көрсеткен. Бұл өнер қабырғаларды безендіру және өткен оқиғаларды есте сақтау үшін қажет болды. 813 жылы 11 қыркүйекте Чарльз қайтыс болғаннан кейін, Луи тәж киіп, империялық атаққа ие болды. Оның ұрпақтарының билеген уақыт мүлдем басқа дәуірді бастан кешірді.

Талқылау. Ұлы Карлдың Өмірі. Карл-Франк королі (768-814 жж.), 800 жылы Римде Батыс императоры болды. Ұлы Карл алғашқы ортағасырлық империяны құрады. VIII ғасырдың аяғынан бастап IX ғасырдың соңғы үштен біріне дейін. Карл қазіргі Франция, Германия және Италияны қамтитын үлкен держава құрды. Ол өте білімді монарх болды және шіркеуге жақсы қарады Ұлы Карлдың иелігіндегі басқару негізінен діни қызметкерлердің қолында болды. Діни қызметкерлер сол кездегі ең білімді адамдар болды, сондықтан Чарльз оларға өз мемлекетінде көптеген құзіреттіліктерді сеніп тапсырды.

Карлды орта ғасырлардағы ең ірі монарх ретінде санайы. Ол жауынгер, заң шығарушы, империяның негізін қалаушы, өнер мен ғылымның меценаты болған. Ақын Ғалым Эйнхард осылай сипаттайды: "Карлдың иығы кең және мығым болған, ұзын бойлы, бірақ шамадан тыс емес, шамамен жеті фут (190 см-ден сәл асады). Оның дөңгелек басы, үлкен жанды көздері, әдемі ұзын шашы, ашық көңілді беті болды. Осылайша, сыртта отырғанда да, тұрғанда да ол үстем және лайықты адам туралы ұмытылмас әсер қалдырды ... Ол сенімді қимылдармен, еркектік қалпымен ерекшеленді ...". [1,223-238]

Карл өзін шіркеудің адал ұлы және қызметшісі деп санады және ол өзінің империясын, ең алдымен, христиан дінімен біріктіргісі келді. Ол Батыс әлемін саяси тұрғыдан біріктіріп, рухани жағынан тазартып байланыстыруға тырысты. Бар күш-жігеріншіркеуге өмірін арнаған епископтардың, діни қызметкерлер мен монахтардың тәртібін жақсарту үшін жұмсады. Оның кезінде орта ғасырларға тән рухани жаңғыру және зайырлылықпенқатар араласқанын аңғартады. Сонымен қатар, сот ісі еркін түрде жүрген, алайда, сол кездегі өмір әдет-ғұрыптары артқа тартып отырды. Бірақ бұл да өз жағынан жақсы әсер қалдырып отыр, мысалы халық бір-бірмен жиі араласатын дәрежеге жетті, көбі сот ісіне жүгінетін болды. Карлдың төрағалығымен "Корольдік Академияның" отырыстары болып тұрды. Бұл егемендікке жақын адамдар-дың көңілінен шықты. Олар ежелгі өлеңдер мен өз шығармаларын оқиды және талқылайды, маңызды философиялық және теологиялық мәселелер туралы дауласады. Айналасына сол кездегі білімнің ең жақсы өкілдерін: англо-саксондарды, итальяндықтарды, испандықтарды және франктерді жинаған Карл-дың қоршауында империяның аяқталуының әдеби әдет-ғұрыптары мен формалары өмірге келді. Ол өзі-нің ортасын ғалымдармен қоршап алды (Алкуин, Павел Дикон, Эйнхард, Рабан Мур, Теодульф) және олардың кеңестері мен көмегін пайдаланып, діни қызметкерлер мен халыққа білім беруге тырысты. Ол әсіресе шіркеулер мен монастырьлардағы мектептердің орналасуына қамқорлық жасады, өз сарайында академия құрды.

Карл өзі Алкуинге грамматика сабақтарын алып, неміс грамматикасын құра бастады. Ол Інжіл мәтіндерін түзету үшін де жұмыс істеді және қартайған жылдары каллиграфияның ауыр өнерін үйренуге тырысты. Ол шет тілдері мен санау өнерін үйренуге тырысты, бірақ көп күш жұмса да, жазуды ешқашан үйрена алмай кетті: "Ол үшін мен бос уақытымда қолымды әріптерді жазуға жаттықтыру үшін төсегімде жастықтың астына тақтайшалар мен жапырақтарды алып жүрдім, бірақ жұмыс сәтті болған, өз уақытынан кеш басталды" – дейді өмірбаяншы. [2,224] Ұлы Карл сонымен қатар ұлдары мен қыздары ретінде бірінші кезекте өзі айналысқан еркін өнерге үйрету үшін балаларының біліміне мән берді. Карл неміс эпостарын жазуды бұйырады және неміс грамматикасының қосылуына қамқорлық жасайды. Карл сарай ансамблін құрды, ансамбльдерді қатарынан тұрғызды, қатаң бағдарланған, оның кешенінде бар-лық қажетті бөлмелер біріктірілді. Ұлы Карл мерекелер ұйымдастырды және бала кезінен алған білімін пайдаланып, христиан дініне қатысты өлең жолдарын оқып беретін. Сондықтан да болар, ол Аахенде райхангүлдің ерекше сұлулығын көрсету үшін алтынмен, күміспен, шамдармен көмкеріп тұрғызды, сондай-ақ қатты қоладан жасалған қақпалар мен торлармен безендірді. Бұлай безендіру үшін бағандар мен мәрмәрді басқа жерден алуға болмайтындықтан, құрылыс заттарын Рим мен Равеннадан әкелінгеніне көз жеткізіп отырды. Карл көп уақыт осында өткізгендіктен, 807 жылдан бастап Аахен қаласын империяның нағыз астанасы болды. Дәл осы жерде ең ірі кеңестер, маңызды шешімдер қабылданды. Әр түрлі елдердің жазу өнерінің дәстүрлері әр түрлі әсерлер бір-бірінен ажырату мүмкін болмайтындай етіп тоғысқан алыс жерлерге ауысуы сирек емес. Сирек кездесетін дәстүрлі жазу өнері әртүрлі елден осында әкелінді, олардың әртүрлігіне қарамастан, ұқсас болды. Мұндай хат каролинг Минуск

(Каролинг әулетінің атымен) деген атпен белгілі. Минуск жолды үнемді етті, онда көптеген әріптер болды, ол латын жазуының барлық түрлерінің ішіндегі ең әдемі және жұмбақ болды.

Карлдың бұйрығымен, Алкуиннің басшылығымен монастырларда скрипториялар (қолжазбаларды жазуға және сақтауға арналған бөлмелер) қайта жанданды немесе құрылды, көшірмелер соншалықты жылдам қарқынмен жүргізілді, сондықтан ежелгі алып мұраның бір бөлігі бізге сол дәуірдің күшімен жетті. 810 жылға дейінгі кезеңде Карлдың сот шеберханасынан шыққан ескерткіштерде Жаңа рух жеңіс-ке жетті. Годескальктың жұмысымен бірге олар Инжіл бойынша орындалған тозақтың аббаттары деп аталатын "тозақ тобына" біріктіріледі. Ұлы Карл берген стипендияның серпіні қайтыс болғаннан кейін бір ғасыр бойы жалғасты. [3,61-63]

Каролинг дәуірінің мәдениеті. Сәулет және кескіндеме өнері. Каролинг дәуірінің сәулеті римдік үлгілерге бағытталған. Бұл райхангүлдер, тастан, ағаштан немесе аралас техникадан жасалған орталық храмдар. Ішкі декор мозаика мен фрескадан тұрады. Храмдардың қорғаныс сипаты біртіндеп күшейе түседі (ғибадатханаларда мұнаралар пайда болады). Өнерде варварлық-христиан синтезі шешуші сынық-пен белгіленді: әлемде христиан діні Құдайдың абсолютті жеке басына шоғырланған [3,138-139] Сол кезеңдегі сәулет ескерткіші-798 жылы құрылысы басталған Ахендегі Ұлы Карлдың капелласы. Ол Ахен соборының керемет бір бөлігі болып саналады. Шіркеудің құрылысшысы, шежірешілердің жауы бойынша, Метц сәулетшісі Одо деп аталады. Ғимарат құрылысы -он алтыбұрыштан тұрады, ішкі зал сегіз қырлы болып жасалынған. Капелланың қоймалары мен қабырғалары алтын фонды керемет мозаикамен жасалған. Капелла қабырғаларының қалыңдығына салынған спиральды баспалдақтар екінші деңгейдегі галереяға апарады, онда ғибадат кезінде император мен оның жақындары болған. Сондай-ақ, равеннадан Ахен капелласына Гота королі Теодориктің қираған сарайынан мәрмәр бағаналар мен Қаптау материал-дары жеткізілді. Ахен капелласында алғаш рет еуропалық сәулет өнерінің мемлекеттік идеясы, оның күштілігі анық көрсетілген.

Ахендегі керемет дом соборының құрылысының тарихы туралы айта кетсек, Ұлы Карлдың әкесі, қортық Пипин Рим ғибадатханасының орнына кішкентай патша капелласын салған. 794-800 жылдары Ұлы Карлдың талабы бойынша мұнда ерекше собор салынады, ол сегізбұрыш (Октагон) түрінде болады. 8 саны кездейсоқ таңдалмады-айқышқа шегеленгеннен кейінгі сегізінші күні Христос қайта тірілді, ал Равеннадағы бұрынғы императорлық собор да сегізбұрышты болды. Бұйырлық капеллаларға, екі қабатты залдарға, хорлардың әдемі витраждарына және оның сызықтарының салтанатты қарапайымдылығына кіретін биік доғалары бар мәрмәр массивтік пилястрлар ешкімді бей-жай қалдыра алмайды. 27 метрлік тізбектегі собордың ортасында Ұлы Карлдың канонизациясына орай император Фридрих Барбаросса сыйға тартқан сегіз қырлы шам ілулі тұр. Бұл шамның пішіні мен филиграндық әшекейлері символдық мән ие: бұл дегеніміз сегіз қырлы тәж және Иерусалимнің бекініс қабырғалары мен мұнаралары. Собордың тереңдігінде саркофаг орнатылған, онда Ұлы Карлдың қалдықтары жатыр. Саркофаг көптеген күміс рельефтермен және асыл тастармен безендірілген. Хорларға қарама-қарсы және сәл жоғары, собордың бірінші қабатында Ұлы Карлдың мәрмәр тағы орнаылған. Қараңғы капелладан кейін собордың хоры жарықтың көптігімен таң қалдырады. Биіктігі 25 метр болатын он үш үлкен ланцет терезелері хор кеңістігін кемпіркосақтың барлық түстерімен толтырады: терезелерге түрлі-түсті витраждар салынған. Собордың зергерлік бұйымдарының ішінен X ғасырдың аяғында жасалынған, алтынмен соғылған және керемет асыл тастармен безендірілген Август мүсіні мен Лотарингиялық крест ерекше көзге түседі. [4, 304]

Бірінші рет базелик христандық храмы салынған. Өкінішке орай олардың бірде біреуі сақталмай бізге дейін сақталмаған. Тек қана өздерін баптистерміздеп атағандардың жеке үйлері (сегізбұрышты, крест формасында жасалынған) сақталған. Осы тектегі ғимараттардың кез-келгенінде Корвей аббаттығындағы Везердің Сент-Жермен дьосеруаға арнаған, кейінірек Хильдесхаймде орналасқан Әулие Майкл соборын-да айна симметриясындағыдай үй бірегей композициялық тепе-теңдікте салынған.

Каролинг дәуірінде крипт құрылысына шіркеу сәулетіне көбірек көңіл бөліне бастады. Крипт – бұл қасиетті қабірдің немесе оның жәдігерінің үстіне салынған екі шіркеудің бір ғибадатханаға біріктірілген салтанатты құрылыс. [5, 58]

Төртбұрыш бар үйлерден басқа, Иерусалимді еске түсіретін дөңгелек үйлер де кездеседі: Центулидегі Сент-Рикье, Ахендегі сарай капелласы, Милан капелласы Са-Сатира. Олардың ішкі безендіруінде ортағасырлық кескіндеменің негізгі белгілері мозаика мен фреска қолданылды: шындықтан алшақтық - ежелгі дәстүр, символизм, осы бейненің конвенциясы, суреттердің ұлғаюы, дұға позалары, жест-ишара-лар, рухани иерархияға сәйкес фигураларды бейнеленген. Мозаика өнері,

соның ішінде иконографияда қайта жандану; мысал - Санта-Прасседе, Санта-Чечилия және Марк мозаикасы кездеседі. [6,144-147]

Римнің, папа қаласының және империяның басқа саяси орталықтарының мәдени өзара әсерінің көптеген мысалдарын атауға болады: Византия базиликасы аббаттықты салуда үлгі ретінде қолданылған Фулда, дәл осындай мотивтегі Сан-Паоло киелі кітабынан табуға болады. Біз қасиетті болған Мотекассино аббаттығының көркем циклдарының жоғалуын, 1071 жылы формистегі Сант ' Анджелодағы қабырға суретін зерттеу арқылы жоғалған нәрсені қайта жандануын көрсетеді. Бұл фрескалар циклі Дезидерия аббаттығының тапсырысы бойынша жасалған.

Әйгілі Эпифаниядан басқа Апсис Мәсіх пен үш архангелдің бейнелері бейнеленген, Орталық нефтің қабырғалары Христостың жердегі өмірі туралы егжей-тегжейлі баяндалған фрескалармен жабылған. Пайғамбарлардың фигуралары бұл суреттерді ескі Әсиеттің бүйірлік қабырға суреттерімен біріктіреді. Бұл циклдар оларда айтылған мағына тұрғысынан өте маңызды, бұл ертедегі христиандық тақырыбына оралу кезінде де, екі негізгі романдық базиликтің тұспалдауында да көрінеді. Бұл Жалпыға ұмтылу адамзат тарихын қамту, христиандыққа тән. Дәл осындай көркемдік принциптерді біз Италияның орталық және оңтүстігінде, Ехультет шиыршықтарында да, салернодағы собордың жартылай сақталған мозаикаларында да кездестіреміз. Бірақ ең тән мысал - Молизидегі Сан-Винченцо-Аль-Вольтурна аббат-тығы, оның фрескалары. Бірақ сақталған әсерлі мысалдарға сүйене отырып (крипт Сен-Жермен-дьюксерр мен Трирдегі Әулие Максимииннің суреттері, Мюйстайрдағы Сент-Джон шіркеуінің және Маллесидегі Сент-Бенедиктің суреттері). Бұл фрескалар жұмсақ және ашық түстермен жасалған. Сонымен қатар, Әулие Проклус шіркеуінің табиғаттағы суреттері көбірек лангобардтық және ирландиялық дәстүрлермен байланысты, олардың варварлық өнерге тән ұмтылысы көрінеді.

Көркем өмірдің орталығы монастырлар болды. Олардың құрылысында стильдендірілген жануарлар фигураларынан изоморфты скринсаверлермен безендірілген кітап миниатюрасы өнері кең таралды. Императорлық соттың негізгі резиденцияларының бірі Аахен Ұлы Карлдың кезінде сәнді қолжазбалар жасаудың орталығы болған. Мұнда VIII және IX ғасырлардың басында екі шеберхана өркендеп келген. Олардың бірі көптеген әшекейленген кітаптар шығарумен, көптеген ою-өрнектермен, күлгін және алтынды мол қолданумен, мозаика мен түрлі-түсті тастардан жасалған әшекейлермен танымал. Басқа шеберхананың шығармаларында кейінгі антикалық өнердің ерекше күші байланыстырады. Ақ көйлек киген евангелистер ауа мен кеңістіктің тереңдігі берілетін пейзаждың фонында тыныш позаларда бейнеленген. Інжілдер негізінен геометриялық ою-өрнектермен әшекейленген. Бұл процестің бөлігі ретінде VIII ғасырдың алғашқы онжылдықтарында Эббон Інжілі пайда болды, бұл шығармалар әйгілі Реймс мектебінің шеберлерінің қолынан шықты. Олар дәстүрлі классикалық кескіндеме стилін оның күшті түс контрасттарымен үйлестірумен ерекшеленеді. Монастырлық сценарийлер мен кітапханаларда діни және зайырлы мазмұндағы христиандық және ежелгі мәтіндер қайта жазылды, суреттелді және сақталды. Кітаптар әдемі безендірілген, миниатюралар, гуашь техникасында алтынмен жасалған. Сол кездегі кітап ескерткіштерінің ішінде ең танымал "Карлдың Інжілі" (800 жылға дейін), "Ахен Інжілі" (IX ғ. басы), "Утрехт Забуры" (шамамен 820 жыл), онда қалам мен сия нақты графикалық түрде Інжіл тақырыптарына иллюстрациялар жасалынған, қоңыр сиямен жасалған жүз алпыс бес суреттен тұрады. Мұнда аң аулау, шайқастар, банкеттер, шаруалардың бейбіт еңбегі, таулы пейзаждар, сәулеттік мотивтердің барлық түр-лері бар. Батыста сақталған алғашқы суреттелген Забур жырларында да айқын көрінеді"... варварлық ою-өрнектің динамикасы баяндау бейнесіне көшкен кезде із-түзсіз жоғалып кеткен жоқ ...".Монастырь құрылысы ерекше гүлденіп, монастырьлардың архитектуралық ансамбльдері қалыптасуда. Бірақ ескерткіштер өте аз сақталған. [7, 223]

Білім берудің өркендеуі. Аахен мәдени орталыққа айналады. Сарай академиясының білімі – латын және ежелгі грек тілдерін зерттеу, ежелгі дереккөздерді жинаумен айналысты. Көптеген глоссарийлер Батыс Еуропа ғылымы мен ерте орта ғасырлар мектебінің ерекшеліктерін түсіндірудің тамаша көзі болып табылды, мектеп мәтініне глоссарийден тұратын әрбір қолжазба белгілі бір уақытта жеке орталықтың қызметін тіркеп отырды. IX-X ғасырларда Альпинің солтүстігінде жасалған каролингтік глоссыларға жүгінейік. Каролингтік глоссарийлердің тақырыбы әр түрлі: сол кездегі барлық маңызды мәтіндерге - Киелі кітапқа, шіркеу әкелерінің шығармаларына, грамматика оқулықтарына (Донаттан Присцианға дейін) және логикаға, Грек сөздеріндегі Глостың Вергилий, Марциан Капелла, Боеция шығармаларына, жаратылыстану-ғылыми Трактаттарға түсініктемелер болды.

Зерттеу нәтижелері. Ұлы Карл жүргізген жазу реформасының нәтижесінде ежелгі авторлардың шығармалары ұлттық қаріптермен алмастырылған жаңа бірыңғай қаріппен қайта жазылды, бұл оның латын әдебиетін сақтау тарихы үшін маңыздылығын түсіндірді. Көбінесе әр түрлі елдердің жазу

өнерінің дәстүрлері алыс жерлерге ауыстырылды "... әртүрлі әсерлер бір-бірінен ажырату мүмкін болмайтындай етіп тоғысқан ... Бұл араласу, мүмкін, жалпыға бірдей танылған, біртұтас пайда болу үшін негіз жасады.." Каролинг Минусуласының атымен белгілі мұндай хат (Каролингтер әулетінің атымен) VIII ғасырдың соңына дейін бүкіл франк мемлекетінде ғана емес, сонымен бірге оның шетелдерінде де тез таралды. [8, 50]

Бұл жазудың түрлері жалпыхалықтық жазудың негізін қалады. Мұндай жазулар тарихта Каролингтік Минускулатымен VIII ғасырда біраз жерге таралды. Бұл жазулар қазіргі жазу жүйесінің негізі болды. Каролинг Минусуласының ең керемет көркемдік түрі IX ғасырда ұсынылған. Сол кездегі жазу ерекше және жеке әріптердің формаларымен көзге түскен, көбінесе көрші әріптер тек ұштарымен байланысқан, стильдің тазалығымен ерекшеленді. Осылайша, каролингтік Минускулалық хатта кіші әріптер жасалып, оларға сәйкес бас әріптер жасауға талпыныс жасалды. [8,47-51]

Сонымен қатар, қарапайым безендірілген кітаптар негізінен монастырь қабырғаларынан шықты. Олар сатуға арналған. Көптеген кітаптар алу үшін тәжірибелі оқырман мәтінді дауыстап айтты, ал 30-40 хатшы оны бір уақытта көшірді. Каролинг Минуск жазған кезеңнің ескі қолжазба кітаптары жазудың бар-лық белгілі нұсқаларын қамтиды. Каролингтік кітап баяндау иллюстрацияларының дамуымен сипатта-лады, онда ежелгі дәстүрлі қолданумен қатар динамика мен экспрессияның күшеюі байқалады. [9,36-38]

Көптеген каролингтік кодтар күлгін пергаментте алтын мен күміспен жазылған, миниатюралармен және инициалдармен безендірілген. Бояулар мен оларды бекіту техникасы осы уақытта ерекше жоғары деңгейге жетті. Олар ғасырлар бойы аман қалды және әлі күнге дейін бізді өзінің кемелдігі мен сұлулығымен таң қалдырады. Мұндай кітаптарда жеке жолдарды бөлектеу үшін күрделі және бірегей қараша қолданылды. Каролинг Минусуласының суреті жеңіл, айқын, оны арнайы қайралған құс қауырсынымен жазды. Бұл қағаз бетіне әртүрлі қысым жасау арқылы жазуға мүмкіндік берді. Ол классикалық антик-вариат түрінде өзгеріссіз бүгінгі күнге дейін сақталды. Минуск жолды үнемді етті, онда көптеген әріптер болды, ол ең әдемі және латын жазуының барлық түрлерінен жасалған.

Оқыту шеңбері мектеп пен ғылымды үлкен құлшыныспен қорғаған Ұлы Карлдың тұсында айтарлықтай кеңейді. Орталықта латын тіліндегі Вульгата-Киелі кітапты зерттеу болды. Карл ежелгі және христиандық латын мәтіндерін қайта жазуды бұйырды, соның арқасында көптеген қолжазбалар сақталды. Ұлы Карлдың іс-әрекетінің маңызды бөлігі білім беру мәселесі болды. Монастырьларда мектептер құрылды, ал империялық сотта Академия ұйымдастырылды, онда Карл Еуропаның түкпір-түкпірінен ең білімді адамдарды шақырды. Каролинг сотының мәдениеті Теодорик немесе Сисебут сияқты варварлық патшалардан өзгеше болды. Корольдік академия егемендікке жақын адамдар үйірмесі берілген зайырлы көңіл көтерудің бір түрі болды, оны Давид, Гомер үшін келгендер деп атады. Император, оқуды үйренді, бірақ жазбады, бұл қарапайым адам үшін үлкен жетістік болды, балаша ол жасалған үлкен әріптермен қалай көңілді болды, ол түнде жастықтың астында жасырып, жазуға тырысты. Бұл уақытта мәдениет, өнер, білімге деген құрмет гүлденді. Карл қабылдаған оқу бағдарламасы бұрынғы шіркеу мектептерінің бағдарламасы ғана болды, оған сәйкес "әр епископия және әр монастырь жазу, мәді қолдану, ән айту, санау, грамматика және кітаптардың бірнеше данасын шығаруды үйренді. Ол жоғары қызметкерлердің әрқайсысы қарапайым мәдениетпен таныс болумен қамтамасыз етті. Каролингтік заңнама барлық епископтар мен барлық монастырьларда мектептер ашуды көздеді.[10, 144]

Монастырь және шіркеу мектептері орта ғасырлардағы алғашқы оқу орындарын ұсынды. Төменгі шіркеу мектептері негізінен приход діни қызметкерлерін дайындады. Ақылы оқыту латын тілінде жүргізілді. Мектепке феодалдардың, бай азаматтардың, ауқатты шаруалардың балалары келді. Оқыту дұғалар мен Забур жырларын (діни әндер) қысқартудан басталды. Содан кейін оқушылар латын әліпбиімен таныстырылып, кітап бойынша сол дұғаларды оқуға үйретілді. Көбінесе мұндай кітап мектепте жалғыз болды (қолжазба кітаптары өте қымбат болды және басып шығару кейінірек ойлап табылды). Жазуды үйрету үшін шамамен үш жыл қажет болды жазулар мен жазулар саусақтардың көмегімен сандарды бейнелеуді үйренді, көбейту кестесін үйренді, шіркеу әнінде жаттады және, әрине, католик дінінің негіздерімен танысты. Епископтық кафедраларда жақсы білім беретін үлкен мектептер пайда болды. Мұндай мектептерде қалыптасқан римдік дәстүр бойынша "жеті еркін өнер" (грамматика, риторика, диалектика, арифметика, геометрия, астрономия және музыка) зерттелді. Алкуин осы бағдарламаны жүзеге асыруда байланыстырушы басты түйін рөлін атқарды. Еркін өнер жүйесі екі деңгейден тұрды. Ең басында грамматика, риторика және диалектикадан тұрды, ал жоғарғысы басқалардың бәрін қамтыды. Мұндай мектепте оқу көбінесе 12-13 жылға созылды. XIII ғасырға дейін мектептер: монастырлық (аббат-тықтар кезінде), епископтық (соборлар кезінде) және

сарай ("палаций") болды. Монастырьлар мен аббаттық мектептер варварлық мәдениеттің бір бөлгі классикалық мәдени ескерткіштерді сақтайтын жер тізім жасау орындары сияқты баспаналар мен қоймалар болды; епископтық мектептер негізінен бас-тауыш білім беру орны болды. Алайда, онда да ең үлкен жандану қарапайым халыққа ортақ білімді енгізді. Осындай мектептердің бірінің директоры, Ұлы Карлдың мәдениет және білім жөніндегі кеңесшісі Йорктік Алкуин (730-804) болды. Үш деңгейлі білім беру ұйымдастырылды:

1) оқу, жазу, қарапайым латын тілінің қарапайым ұғымдары, Киелі кітап пен литургиялық мәтіндердің жалпы көрінісі;

2) Жеті еркін өнерді зерттеу (алдымен грамматика, риторика және диалектика триосы, содан кейін арифметика, геометрия, астрономия, музыка квартеті),

3) жазбаларды терең зерттеу.[11]

Ғалым поэзия. Бұл кезеңдегі ақын-ғалымдардың міндеттері императорды және оның бастамаларын дәріптеу, сондай-ақ осы бастамаларға тікелей ықпал ету болып табылды. Императорлық шенеуніктердің көмегімен басқарылатын орталықтандырылған феодалдық мемлекет құруға ұмтылған Ұлы Карл монарх-қа берілген сауатты шенеуніктер мен діни қызметкерлердің қажетті кадрларын даярлау үшін бірқатар мектептерді ұйымдастыруға өте қызығушылық танытты. Сол кезеңдегі ғалымдардың барлығы дерлік осы іс-шараларға белсенді қатысты. Академия деп барлық ғалымдар жиналған қоғамда жетекші рөлді сол кездегі ең білімді адамдардың бірі англо-саксондық Алкуин ойнады. Ежелгі дәуірге жақындауға деген ұмтылыс каролинг кезеңіндегі әдебиетінде жазушыларына да тән болды. Ежелгі авторлардағы оқылмды академиктер білімнің маңызды белгілерінің бірі ретінде құрметтеді. Ақындардың ежелгі антикалық әде-биеттен хабардар болуы, оны жатқа білуі міндеттелген еді. Алкуин өзін Гораций деп атайды екен. Оның қызметі, сондай-ақ оның шығармалары оқытудың теориялық жағына емес, оның жүзеге, іске асырылу Гораций өте ұқсас. Асыл тұқымды англо-саксондық Алкуин шамамен 730-804 жылдары өмір сүрген. Йорк 778 жылы епископтық мектебінде білім алған. Римге сапар шегу кезінде Ұлы Карлмен кездесіп, ол оны өз сарайына тартты. 793 жылдан бастап Алкуин Ахендегі сот мектебінің жетекшісі және Академия басшысы болды. 796 жылдан бастап ол турдағы әулие Мартин монастырының аббаты. Алкуиннің белсенді қызметі Ұлы Карл сотының франк империясының негізгі мәдени орталығына айналуына үлкен үлес қосты. Білім беру мекемелерінің негізін қалаушы, Алкуин тәрбиеші ретінде де жігерлі іс-әрекетті дамыт-ты. Оның қаламынан әртүрлі мазмұндағы шығармалар шықты: теологиялық трактаттар, философия, математика, астрономия, Риторика және грамматика бойынша оқулықтар, жеке және ғылыми тақырып-тардағы үлкен хат-хабарлар, әулиелердің өмірі, Йорк шіркеуі туралы поэма, көптеген өлеңдер. Ежелгі білімнің жеке элементтерін қолдана отырып (осылайша, Йорк князьдері мен епископтары туралы өлеңін Алкуин Вергилийдің шығармаларынан үлгі алады), Алкуин да каролингтік өркендеу кезеңінде басқа қайраткерлер сияқты ортағасырлық діни көзқарастан асып кетпеді. Ежелгі антикалық мәдениет дін қызметкері үшін христиан догматикасын түсіндіру және тереңдету құралы ғана болды. Догматикалық канондармен аз шектелген Алкуиннің лирикалық поэзиясы:

Мені оқи берсін, егер де ежелгі ойды түсінгісі келсе,
Жабайылықтан мәңгілікке қоштасады, кім мені түсінсе.,
Мен оқырманымның алдамшы және ақымақ болғанын қаламаймын:
Адал, қарапайым жүрегінің кеңпейілділігін жақсы көремін.
Ғылымды сүйетін жан болсын, бірақ ол байлықтан жиіркенсін,
Алыстағы жолаушы оған Отанынан бір нәрсе әкелсін .[12, 12]

Оның поэзиясы нағыз лирикаға тән. Бұл тұрғыда әсіресе достық сезімге арналған өлеңдер сол кездегі махаббат лирикасын алмастырды. Табиғатты сипаттау арқылы дамыған сезімнің бөлек тұстарын көрсетуге тырысқан. Мұндай фольклорлық мотивтерге Алкуиннің "көктемнің қыс мезгілімен сөгуі" жатады: "... Көктемнің данышпаны жақындады, гүлді гирляндпен қоршалған, зұлымдық қыс пайда болды, мұздатыл-ған қылшықтар шығып тұрды ..." – деген жолдарын келтіруге болады. Бұлшығарма, ең алдымен, патша үйі, сарайлар мен шіркеусарайларын мадақтайтын поэзиясы. Бұл сондай-ақ діни сипаттағы шығарма. Өзінің барлық "классикалық" тенденцияларымен ғалым-ақын ортағасырлық дүниетанымның тар шең-берімен шектелді.

Эйнхард және оның"Ұлы Карлдың өмірі" атты еңбегі. Императорлық сотта болған көрнекті жазушы сонымен қатар франк Эйнхард - "Карлдың өмірі" атты шығарманың авторы болды. Ол өз шығармаларын мемлекеттік тіл латын тілінде жазып шығарды.Латын тілінің қолдануы екі артықшылығы: Ұлы Карлдың үлкен империясы өз тілдерінде сөйлейтін көптеген тайпаларды

қамтығандықтан, латын тілі барлық жерлерді мәдени және саяси біріктіру құралы ретінде үлкен маңызға ие болды. Классикалық ежелгі өнер-ге тән сезімтал элемент оған өте алыс. Діни өлеңдерін жазушы құрылыс, шіркеу қызметін қатар алып жүрді. Эйнхард Сен-Вандрильде шіркеу салумен айналысты, ол кейіннен христиан стипендиясының маңызды орталықтарының біріне айналды және кітаптар шығару орындарының бірі болды. Бірақ Эйнхардтың сабақтары тек құрылыс пен сәулетпен байланысты емес еді. Ол классикалық латын мәтін-дерін сүйетін және жинайтын. Эйнхардтан бізге дейін жеткен барлығы үш жұмысы қалды: "Ұлы Карлдың өмірі", "біздің әулиелеріміз Марцеллин мен Петрдің жәдігерлері мен ғажайыптарын көшіру туралы", "Крестті қастерлеу туралы кітап".

Эйнхард өзінің "Карлдың өмірі" атты еңбегінде оның атын атамайды. Оның авторлығы Эйнхард қайтыс болғаннан кейін осы жұмысқа қоса берілген Валафрид Страбонның прологы негізінде сенімді түрде белгілі: "әйгілі Император Карлдың өмірі мен істерін сол кездегі барлық соттардың ішіндегі ең құрметтісі Эйнхард сипаттағаны белгілі ..." [13]

Эйнхардты Карлдың тарихын жазуға итермелеген себептер, өз сөзімен айтқанда, императордың өмірінің егжей-тегжейлері туралы Жеке білімі ғана емес, сонымен қатар оның қожайынына қатысты алғыс парызы болды: "Мен әдеттегі қарапайым өмірімді сипаттау туралы шешім қабылдадым [conversationem] және қожайыным мен тәрбиешімнің кейбір керемет әрекеттері мен бөліспекшімін".* Ол өз оқырмандарын Карл жер бетіндегі барлық билеушілердің ішіндегі ең қуаттысы, парасаттысы, тұрақты-сы, бақыттысы, шешуші және күшті рухтың иесі екеніне үнемі сендіріп отырды.

Павел Диакон мен Теодульфтің шығармашылығы. Ұлы Карл Рим империясының тікелей мұрагері ретінде әрекет етті. Ұлы Карл "Рим императоры" атағын иеленді және римдік үлгі бойынша орталықтан-дырылған мемлекет құруға ұмтылды. Осыған байланысты Латын тілі мәдениет пен мемлекеттің ресми тілі ретінде ерекше мағынаға ие болды: екі империяның да тарихи туыстығын көрсеткендей болды. Байырғы халықтың және көшіп келген басқа халықтардың ортақ және мәдениеттің жоғары белгісі ретінде латын тілі бекітілді. антикалық поэзияны ары қарай жалғастыру үшін каролинг ақындары әртүрлі әдеби формаларды ұсынады. Бірақ, әрине, Ұлы Карлдың империясы ежелгі (антикалық) әдебиеттен әлдеқайда алыс болғаны анық. Каролингтік ақын-жазушылар ескі классикалық формаларығажаңа ортағасырлық мазмұнды енгізуге тырысты. Кейде ғалымдар, ақындар ақсақалдар ретінде әрекет етіп, ақымақ билеуші-лерге немесе ескі католиктік дәстүрді ұстанып қалғандарға қарсы шығып отырды. Кейде ақындардың кейбір шығармаларында халық әдебиетінің жаңғырығы да естіліп отырды. Теодульфтің "жоғалған жылқы туралы" ертегісі Фабио есімді құтқарушы кейбір халықты қулықпен алдағандарды жазалаушы ретінде көрініс тапқан. Бірақ фольклорға жүгіну каролинг поэзиясының негізгі сипатын анықтамайды.

Теодульф-Испаниядан келген вестгот. Ол өз Отанында білім алған. Ол ақын, теолог, моралист, шір-кеу князі (Орлеан архиепископы), өнердің меценаты болды. Оған жауапты әкімшілік және дипломатия-лық тапсырмалар жүктелді. Ол "қазыларға қарсы" атты үлкен айыптау өлеңін жазды-бұл дәуірді зерттеу үшін өте маңызды ескерткіш, сонымен қатар ғылыми, теологиялық және моральдық мазмұндағы бірқатар хаттар мен басқа да өлеңдер, кейде сатираға бейімділікпен, бірнеше күлкілі өлеңдер, панегириялық хаттар, эпитафтар мен эпиграфтары да бар.

Сондай-ақ, каролингтік жаңғыруға Павел Диакон тікелей қатысты. Павел Диакон-асыл тұқымды лангобардтық (туған және қайтыс болған жылдары белгісіз). Лангобард патшасы Дезидерийдің сарайын-да қызмет етті. Ұлы Карл Ломбардияны жаулап алғаннан кейін, Павел 782 жылы тұтқынға түседі. Кейін-нен ол Италияға оралады. Павелдің басты жұмысы - "Лангобардтардың тарихы" - бұл лангобардтардың тарихы мен олардың фольклорының құнды көзі болып табылады. "Лангобардтардың тарихында" ауызша дәстүр - тарихи халық аңыздары, рулық дәстүрлер, қаһармандық әндер кеңінен қолданылады. Бұл еңбектің жалпы сипаты тарихи-фантастикалық. Тарихи баяндау Италияның сипаттамалары, өнер және сәулет ескерткіштері, романтикалық әңгімелер, жер атауларының фантастикалық этимологиясы, кейде ғажайыптар мен ертегілермен үзіледі. Шығарманың тілі ашық және таза, классикаға жақын. Павелдің поэтикалық туындылары да үлкен қызығушылық тудырады. [14,10-15]

Қорытынды. Каролингтік жаңғыру (өркендеу) - бұл римдік және варварлық мәдениеттердің арала-суы, сол кезеңдегі франк монархиясының барлық салаларында ежелгі дәстүрдің қайта жандануы. Сәулет пен кескіндеменің әр туындысында антикалықкезеңмен байланысты бар классикалық белгілер кездеседі. Миниатюралық тамаша туындыларында қайтадан реализм кездеседі, нақты бөлшектерге деген талғам, сызықты еркін қолдануы және түстің қанықтығымен ерекшеленеді. Ұлы Карлдың "Екінші Рим" деп аталатын империяны құруға деген ұмтылысы іс жүзінде ештеңеге әкелмеді. Алайда, каролингтік қайта өрлеу кезеңі сол заманға алып келді: жігерлілік, оптимизм, әлемге біртұтас көзқараспен қарау, нақтылық және қиялдың шегіне кетпен, тепе-теңдікті сақтап қалу сияқты

белгілерді жандандырды. Каролинг жазушыларының шығармалары ерте орта ғасырлардан кейін кейінгі ғасырлардағы білімді адамдардың пайда болуына, білімнің жалпы қоғамға ортақ екенін көрсете білді. Ұлы Карлдың іс-әрекетінің маңызды бөлігі білім беру мәселесі болды. Соборлар мен монастырьларда кітапханалар мен скрипторийлер құрылды. Жаңадан қарапайым, ыңғайлы және қысқа жазу стилі "Каролингтік Минускул" жасалынды. Монастырьларда мектептер құрылды, ал империялық сотта Академия ұйымдастырылды, онда Карл Еуропаның түкпір-түкпірінен ең білімді адамдарды шақырды. Бұл уақытта мәдениет, өнер, білімге деген құрмет ерекше көрсетілді [15].

Каролингтік жаңғыру алға жылжуы Ұлы Карлдың қайтыс болуымен сәтсіз аяқталды. Алайда, бұл мәдениет жойқын және варварлық дәстүрлерден басқа, күш пен шығармашылыққа ие екенін көрсете отыра, X-XI ғасырларда қалыптасқан жаңа мәдениеттің ұзақ және тереңнен қайта өрлеу процесіне алып келді. Өз заманында Еуропада бар мәдениетті қайта жинақтап, сақтап қалуға мүмкіндік тудырды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Веймарн Б.В. *Всеобщая история искусств: Т.1.* – М., 1960. – С. 734.
2. Росспен В.К. *Историки Каролингской Эпохи.* – М., 1999. – С. 224
3. *История искусств Западня стран // Средневековое возрождение / Ред. Нессельштраце т.г.* – М., 1982. - С. 382.
4. *История мирового искусства / Ред. Сабашикова Е.* – М., 1998. – С. 718.
5. Тяжелов В.Н. *Малая история искусств // Искусство средних веков в Западной и Центральной Европе.* – М., 1981. – С. 58.
6. *История искусств Западня стран // Средневековое возрождение / Ред. Нессельштраце т.г.* – М., 1982. - С. 382.
7. Веймарн Б.В. *Всеобщая история искусств: Т.1.* – М., 1960. – С. 223
8. Утевская П. *Слов драгоценные клады.* – М., 1985. – С. 50
9. *Памятники мирового искусства. Энциклопедия: В 7 т. - Т. 7.* – М., 1982. – С.810.
10. Рамм Б.Я. *«Каролингское Возрождение» и проблемы школьной образованности в раннем средневековье // Учен. зап. / Ленингр. пед. ин-т им. М.Н. Покровского.* – Л., 1940.
11. Утевская П. *Слов драгоценные клады.* - М., 1985. - С. 287
12. Пуришев Б.И. *Зарубежная литература средних веков.* – М., 1974. – С. 12
13. Росспен В.К. *Историки Каролингской Эпохи.* – М., 1999. – С. 228.
14. Тяжелов В.Н. *Малая история искусств // Искусство средних веков в Западной и Центральной Европе.* - М., 1981. - С. 366.
15. *История мирового искусства / Ред. Сабашикова Е.* – М., 1998. – С. 144

References:

1. *Veimarn B.V. Vseobaiia istorua iskýsstv: T.1.* - M., 1960. - S. 734.
2. *Rosspen V.K. Istoriki Karolingskoi Epohi.* - M., 1999. - S. 224
3. *Istorua iskýsstv Zapadnia stran // Srednevekovoe vozrojdenie / Red. Nesselshtratse t.g.* - M., 1982. - S. 382.
4. *Istorua mirovogo iskýsstva / Red. Sabashnikova E.* - M., 1998. - S. 718.
5. *Tiajelov V.N. Malaia istorua iskýsstv // Iskýsstvo srednih vekov v Zapadnoi i Tsentralnoi Evrope.* - M., 1981. - S. 58.
6. *Istorua iskýsstv Zapadnia stran // Srednevekovoe vozrojdenie / Red. Nesselshtratse t.g.* - M., 1982. - S. 382.
7. *Veimarn B.V. Vseobaiia istorua iskýsstv: T.1.* - M., 1960. - S. 223
8. *Ýtevskaiia P. Slov dragotsennye klady.* - M., 1985. - S. 50
9. *Pamiatniki mirovogo iskýsstva. Entsiklopedua: V 7 t. - T. 7.* - M., 1982. - S.810.
10. *Ramm B.Ia. «Karolingskoe Vozrojdenie» i problemy shkolnoi obrazovannosti v rannem srednevekovye // Ýchen. zap. / Leningr. ped. in-t im. M.N. Pokrovskogo.* – L., 1940.
11. *Ýtevskaiia P. Slov dragotsennye klady.* - M., 1985. - S. 287
12. *Pyrishev B.I. Zarybejnaia literatýra srednih vekov.* - M., 1974. - S. 12
13. *Rosspen V.K. Istoriki Karolingskoi Epohi.* - M., 1999. - S. 228.
14. *Tiajelov V.N. Malaia istorua iskýsstv // Iskýsstvo srednih vekov v Zapadnoi i Tsentralnoi Evrope.* - M., 1981. - S. 366.
15. *Istorua mirovogo iskýsstva / Red. Sabashnikova E.* - M., 1998. - S. 144